

TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKI VA UNI BOSHQARISH USULLARI

Mamadiyarov Zokir Toshtemirovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti "Moliya bozori va sug'urta ishi" kafedrasida mudiri, i.f.d. professor
zokir.mamadiyarov@gmail.com

Karimov Komiljon Ibrogimovich

"Biznesni boshqarish banki" ATB, Risk menejment departamenti direktori 1-o'rinbosari
komil_karimov@yahoo.com

ARTICLE INFORMATION

Volume: 1

Issue: 6

DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss6/a16

ABSTRACT

Maqolada tijorat banklaridagi kredit riskining muhim jihatlariga qaratilgan va uni samarali boshqarish uchun qo'llaniladigan turli usullarni o'rganadi. Qarz oluvchilarning moliyaviy majburiyatlarini bajarmagan kelib chiqadigan kredit riski banklarning barqarorligi va rentabelligiga jiddiy tahdid soladi. Tijorat banklari tomonidan kredit riskini boshqarish uchun qo'llaniladigan ko'plab strategiya va vositalarni o'rganadi. Umuman olganda, ushbu maqola tijorat banklarida kredit riskining ko'p qirrali tabiati to'g'risida tushunchalarni beradi va ushbu keng tarqalgan risk omilini samarali boshqarish va yumshatish, shu bilan ularning moliyaviy sog'lig'ini saqlash va barqaror o'sishni ta'minlash uchun banklar tomonidan qo'llaniladigan turli xil usullar haqida ma'lumot beradi.

KEYWORDS

Risk, kredit riski, kredit portfel, bozor riski, muammoli kredit (NPL), diversifikatsiya.

Kirish (Introduction/Введение).

Har qanday iqtisodiy faoliyat foyda olishga qaratilganidek tijorat banklari faoliyatidan kuzlangan natija bu birinchi navbatda foyda olishdir. O'z navbatida olinadigan foyda darajasi tog'ridan – tog'ri mavjud risklar darajasi bilan bog'liqdir. Tijorat banklari oldida turgan birinchi masala bu risk va foydalilik o'rtasidagi optimal darajaga erishishdir. Tijorat banklari tomonidan bugungi kunda risklarni o'rganishning asosiy sababi ham shundaki ya'ni olinadigan daromadni oshirishga qaratilgandir. Daromadni oshirish esa tijorat banklaridan mavjud risklarni chuqur o'rganishni va ularni kamaytirishga qaratilgan chora - tadbirlarni qabul qilishni talab etadi.

Banklarda kredit riski zamonaviy moliyaviy tizimda ham kreditorlar, ham qarz oluvchilar uchun jiddiy muammolarni keltirib chiqaradi. Bu qarz oluvchining moliyaviy majburiyatlarini bajarmasligi natijasida yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotishlarni o'z ichiga oladi. Kredit riskining ko'p qirrali xususiyatini tushunish moliya institutlarida risklarni samarali boshqarish uchun juda muhimdir. Shuning uchun ham kredit riskini keltirib chiqaruvchi turli sabablarini, uning murakkab determinantlari va oqibatlarini o'rganish va ularni oqilona boshqarishni talab etadi.

Kredit riskining bank faoliyatining yakuniy natijalariga ta'sir etish ko'lamini esa avvalambor, tijorat bank boshqaruvi tomonidan tanlangan strategiyaga bog'liq bo'ladi (agressiv yoki konservativ). Ya'ni, tijorat banki qancha agressiv kredit siyosatini yuritrsa bankning kredit riskiga duchor bo'lish ehtimoli shuncha yuqori bo'ladi va aksincha, tijorat banki qay darajada konservativ siyosat olib borsa bank kredit riskiga duchor bo'lish ehtimoli shuncha past bo'ladi. Bank boshqaruvi bu borada bank daromadlilik bilan bank riski o'rtasidagi teskari bog'liqlik munosabatini, ya'ni bank qancha yuqori daromad olishni ko'zda tutsa, uni ololmaslik ehtimoli ham shuncha yuqori bo'lishligini esda tutmog'i lozim.

Mavzuga doir adabiyotlar tahlili.

Kredit riski banklar uchun jiddiy tashvishdir va bu riskni samarali boshqarish ularning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Kredit riskiga turli omillar ta'sir ko'rsatadi, masalan,

risklarni boshqarish funktsiyasini takrorlash riski va eskirgan qonun hujjatlaridan foydalanish riski [1]. Banklar uchun risklarni boshqarish tizimini takomillashtirish uchun yuqori sifatli nazariy platforma va muammolarni aniqlashning amaliy usullariga ega bo'lishi muhim [2]. Banklar bozorda omon qolishlari uchun mustahkam risklarni nazorat qilish tizimini ishlab chiqish zarur [3]. Bank sektorida kredit tavakkalchiligi eng qadimgi va eng katta risk bo'lib, uni samarali boshqarish hayotiy ahamiyatga ega [4]. Kredit tavakkalchiligini boshqarish kredit portfelini yaxshiroq diversifikatsiya qilish va konsentratsiyali kredit riskini kamaytirish orqali takomillashtirilishi mumkin [5]. Xitoyning bank sektori kredit tavakkalchiligini boshqarishda qiyinchiliklarga duch keldi va uning keyingi rivojlanishiga to'sqinlik qildi. Kredit tavakkalchiligining samaradorligi va omillarini tahlil qilish tijorat banklarida kredit riskini boshqarishni takomillashtirish yechimlarini topishga yordam beradi.

Guofeng Piao va Biyan Xiao tomonidan olib borilgan tadqiqotda tijorat banklari duch kelayotgan kredit riskining ortib borishi va kredit riskini baholashning an'anaviy modellarining cheklovlari muhokama qilinadi. Bu kredit riskini yaxshiroq baholash va boshqarish uchun vektor mashinasi va sun'iy neyron tarmoqlarni qo'llab-quvvatlash kabi ma'lumotlarni ishlab chiqarishni modellashtirish va usullardan foydalanishni taklif qiladi [6]. Tetiana Kosova, Serhii Smerichevskiy, Oksana V.Yaroshevska, Svitlana Smerichevska, O.S.Zamay ilmiy tadqiqotda xalqaro buxgalteriya standartlari asosida banklarda kredit risklarini boshqarish tizimini joriy etishning dolzarbligi muhokama qilinadi. Unda kredit riskini aniqlash uchun migratsiya matritsalarini, chiziqli bo'lmagan yaqinlashish, korrelyatsiya-regressiya tahlili, statistik taqsimotlar va prognozlash kabi usullar eslatib o'tilgan. Biroq, u banklarda kredit risklarini boshqarish usullari haqida aniq ma'lumot bermaydi [7].

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Methods/Методы).

Mazkur maqolada bank risklari xususan, kredit riski, kredit riskini vujudga keltiruvchi omillar, ularni minimallashtirish va boshqarish

usullari tadqiq etilgan. Shuningdek, tadqiqot metodologiyasi sifatida ilmiy, tarixiy va amaliy manbalarni qiyosiy tahlilida ilmiy abstraksiyalash, mantiqiy va tarkibiy tahlil qilish, guruhlashtirish va segmentli tahlil usullaridan foydalanilgan.

Tahlillar (Analysis/Анализ).

Risk bu ma'lum maqsadni ko'zlagan holda olib borilayotgan faoliyat natijasiga bo'lgan ishonchsizlik, ba'zan qoniqarsiz tugashi natijasidagi yo'qotishlardan iboratdir. Masalan berilgan kredit bo'yicha to'lovlarning amalga oshmasligi natijasida bank foydasining kamayishi, yoki berilgan kafolat xatlari bo'yicha to'lovlarni amalga oshirishga to'g'ri kelishi va shu bilan bir qatorda bankning resurs ba'zasi kamayishi. Risklar bank faoliyatida o'lchash mumkin bo'lgan ko'rsatgichdir va ular doim bankning bajarayotgan operatsiyalardan olgan zarariga, yo'qotgan daromadiga teng bo'ladi. Risk va foydalilik o'rtasidagi bog'liqlikka e'tibor beradigan bo'lsak, bank operatsiyalarining risklilik darajasi ortgan sayin uning foydaliligi ham ortib boradi va aksincha riski kam jarayonlar o'z navbatida kam daromad beruvchi operatsiyalar hisoblanadi. Agar biz bu bog'liqlikni grafik ko'rinishida ifodalaydigan bo'lsak u quyidagi ko'rinishni oladi.

Tijorat banklari o'z faoliyatlari bilan bogliq bo'lgan risklarni boshqalarga nisbatan ko'proq o'rganishlari talab etiladi. Mazkur risklarni minimallashtirib (kamaytirib) bank bir tomondan o'z mahsulot va xizmatlar sonini kengaytiradi, faoliyatini diversifikatsiyalaydi, boshqa tomondan esa – o'z operatsiyalar sifatini oshiradi.

Bank faoliyatida, asosan, quyidagi bank risklari yuzaga kelishi mumkin:

a) kredit riski - qarzdorning shartnomada belgilangan shartlar bo'yicha bank oldidagi o'z moliyaviy majburiyatlarini qisman yoki to'liq bajara olmasligi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

b) bozor riski - bankning qimmatli qog'ozlar portfelidagi instrumentlari narxlarining, shuningdek, chet el valyutasi va qimmatbaho metallar kurslarining salbiy o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk. Bozor riski fond, valyuta va foiz risklarini o'z ichiga oladi, bunda:

fond riski - qimmatli qog'ozlari portfelidagi instrumentlarning bozor narxlaridagi salbiy o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

valyuta riski - chet el valyutasi va qimmatbaho metallarning ochiq pozitsiyalari bo'yicha shu chet el valyutalari kurslari va qimmatbaho metallar baholarining o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

foiz riski - aktivlar, passivlar va ko'zda tutilmagan holatlardagi instrumentlar bo'yicha foiz stavkalarining salbiy o'zgarishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

v) likvidlik riski - bankning o'z moliyaviy majburiyatlarini to'liq yoki qisman bajara olmasligi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk. Bankning likvidlik riski asosan, aktiv va passivlarning so'ndirilish muddatlarining o'zaro nomuvofiqligi oqibatida yuzaga keladi. Bankning likvidlik riskini boshqarish "Tijorat banklarining likvidligini boshqarishga qo'yiladigan talablar to'g'risidagi"gi nizam (ro'yxat raqami 2709, 2015 yil 13 avgust) talablari asosida amalga oshiriladi;

g) operatsion risk - bankning ichki tizimlari, jarayonlari, axborot texnologiyalari, xodimlar harakatlarida yo'l qo'yilgan xatoliklar yoki tashqi tabiiy jarayonlar, shu jumladan tabiiy ofatlar, natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

d) mamlakat riski - bankning xorijiy hamkorlari tomonidan iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy o'zgarishlar sababli o'z moliyaviy majburiyatlarining bajara olmasligi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

e) huquqiy risk - bank tomonidan normativ-huquqiy hujjatlar va tuzilgan shartnomalarga rioya qilinmaslik, ish jarayonida huquqiy xatoliklarga (noto'g'ri yuridik maslahat yoki hujjatlarni noto'g'ri tuzilishi) yo'l qo'yilishi, huquq tizimidagi kamchiliklar, hamkorlar tomonidan normativ-huquqiy hujjatlarning buzilishi natijasida bankda yuzaga keladigan moliyaviy yo'qotish bilan bog'liq risk;

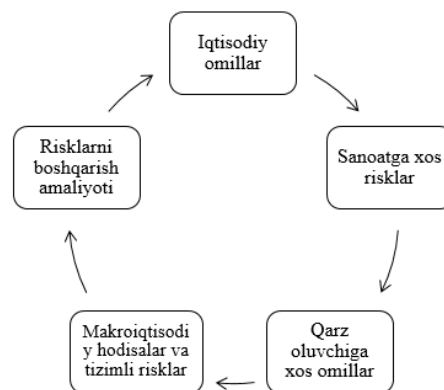
j) biznesda obro'-e'tiborni yo'qotish riski - bankning moliyaviy barqarorligi to'g'risida omma ichida salbiy tasavvur yuzaga kelishi sababli, mijozlar sonining kamayishi, ko'rsatilayotgan xizmat sifatining tushishi natijasida, bankda zararlar yuzaga kelishi riski;

z) firibgarlik riski - bankda xodimlar, mijozlar va boshqa hamkorlarning firibgarlik yoki boshqa jinoyi xatti-harakatlari oqibatida moliyaviy zararlar ko'rish xatari. Bankdan naqd pul va boshqa qimmatliklarning o'g'irlanishi hamda bank xodimlari tomonidan ataylab moliyaviy hisob va hisobotlarda zararlarini (vaqtincha yoki tekshirish orqali aniqlanguncha) yashirilishi natijasida bankning moliyaviy ziyon ko'rishi.

Birinci navbatda kredit riski nima ekanligiga to'xtalib o'tsak. Kredit riski qarz oluvchi yoki kontragent shartnoma majburiyatlarini, birinchi navbatda, qarz yoki boshqa moliyaviy majburiyatlarini to'lash bilan bog'liq bo'lgan majburiyatlarini bajarmagan taqdirda, kreditor yoki investor ko'rishi mumkin bo'lgan moliyaviy zararni anglatadi. Bu qarz oluvchining qarz mablag'larini qaytarish yoki boshqa moliyaviy majburiyatlarini bajarish qobiliyati yoki tayyorligi bilan bog'liq noaniqlikni o'z ichiga olgan kreditlash va investitsiya faoliyatining asosiy jihati.

Kredit riski turli xil moliyaviy operatsiyalarda, jumladan, kreditlar, obligatsiyalar, derivativlar va savdo kreditlari va boshqalarda yuzaga keladi. Bir tomon boshqa tomonga kredit berib, qarzdor-kreditor munosabatlarini yuzaga keltiradigan har qanday vaziyatga xosdir. Risk qarz oluvchi foizlarni yoki asosiy qarzni o'z vaqtida to'lamaganida, bankrot deb e'lon qilinganda yoki kredit shartnomasi shartlarini boshqacha tarzda buzganida yuzaga keladigan defolt ehtimolidan kelib chiqadi.

Kredit riskiga bir qancha omillar, jumladan, qarz oluvchining moliyaviy salomatligi va kreditga layoqatligi, iqtisodiy sharoitlar, sohaga oid risklar, garov sifati (agar mavjud bo'lsa) va kredit shartnomasi shartlari. Kreditorlar va investorlar kredit tavakkalchiligini kredit reytingi, kredit tahlili, moliyaviy hisobot tahlili va sifat jihatidan baholash kabi turli usullar orqali baholaydilar.

1-rasm. Kredit riskini vujudga keltiruvchi asosiy omillar

Iqtisodiy omillar: Kredit riskini shakllantirishda iqtisodiy sharoitlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Iqtisodiyotdagi pasayish iste'mol xarajatlarining kamayishiga, ishsizlik darajasining oshishiga va biznes faoliyatining pasayishiga olib kelishi mumkin, natijada qarz oluvchilarning qarzlarni to'lash qobiliyatiga ta'sir qiladi. Inflyatsiya, foiz stavkalari va valyuta kurslari kabi omillar ham qarz oluvchilarning pul oqimi, rentabelligi va umumiy moliyaviy barqarorligiga ta'sir ko'rsatish orqali kredit riskiga ta'sir qilishi mumkin.

Sanoatga xos risklar: Ayrim tarmoqlar o'ziga xos xususiyatlari va zaifliklari tufayli kredit riskiga ko'proq moyil bo'ladi. Masalan, qurilish, ishlab chiqarish va tovar sanoati kabi tsiklik tebranishlarga moyil bo'lgan tarmoqlar iqtisodiy tanazzul davrida yuqori kredit xavfini boshdan kechirishi mumkin. Bundan tashqari, tartibga soluvchi o'zgarishlar, texnologik uzilishlar yoki kuchli raqobatga duchor bo'lgan tarmoqlar qarz beruvchilar uchun kredit riskini qo'shib, defolt ehtimolini oshirishi mumkin.

Qarz oluvchiga xos omillar: Qarz oluvchining individual xususiyatlari kredit xavfiga sezilarli darajada ta'sir qiladi. Kredit tarixi, qarzni daromadga nisbati, to'lov qobiliyati va garov sifati kabi omillar defolt ehtimolini belgilaydi. Kreditorlar ushbu omillarni qarz oluvchilarning kreditga layoqatligini baholash va tegishli foiz stavkalari va kredit shartlarini aniqlash uchun baholaydilar. Qarz oluvchining moliyaviy ahvolidagi salbiy o'zgarishlar, masalan, ish joyini yo'qotish, sog'lig'i bilan bog'liq muammolar yoki kutilmagan xarajalar kredit xavfini oshirishi va kreditni to'lamaslikka olib kelishi mumkin.

Makroiqtisodiy hodisalar va tizimli risklar:

Moliyaviy inqirozlar, geosiyosiy keskinliklar yoki tabiiy ofatlar kabi makroiqtisodiy hodisalar kredit riskiga katta ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu hodisalar bozorning o'zgaruvchanligini, likvidlik inqirozini va moliyaviy tizimlardagi uzilishlarni keltirib chiqarishi mumkin, bu esa turli sektorlarda kredit xavfini oshiradi. Moliyaviy tizim ichidagi o'zaro bog'liqlikdan kelib chiqadigan tizimli risklar kredit riskining tarqalishini kuchaytirib, keng tarqalgan defolt va moliyaviy beqarorlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Risklarni boshqarish amaliyoti: Moliyaviy institutlarda risklarni boshqarish amaliyotining noto'g'riligi kredit tavakkalchiligini kuchaytirishi mumkin. Noto'g'ri anderrayting standartlari, kreditni baholash jarayonlarining zaifligi va qarz oluvchi faoliyatining etarli darajada monitoring qilinmasligi kreditni to'lamay qolish ehtimolini oshirishi mumkin. Bundan tashqari, kredit tavakkalchiligini o'lchash, portfelni diversifikatsiya qilish va stress-test tizimidagi kamchiliklar risklarni kamaytirish strategiyalari samaradorligini pasaytirishi mumkin, bu esa institutlarni kutilmagan kredit yo'qotishlariga qarshi himoyasiz qoldiradi.

Ayni paytda, kundan-kunga mamlakatimiz ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga chuqurroq kirib borayotgan moliyaviy texnologiyalar kredit faoliyatida ham sifat jihatdan yangicha bosqichga o'tishni taqozo etmoqda.

Bugun mamlakatimizning barqaror rivojlanish yo'lida izchil ilgari lab borishini tahlil qilar ekanmiz, o'tgan yillar mobaynida printsipliy muhim islohotlarni amalga oshirish bo'yicha qat'iy qadamlar qo'yildi, deb aytishga barcha asoslarimiz bor. Bu islohotlarning asosiy maqsadi – aholi uchun munosib hayot darajasi va sifatini ta'minlashdir [8].

Kredit operatsiyalari (lotincha «credittum» - ssuda degan ma'noni anglatadi) deganda shartlar asosida, ya'ni qaytarishlilik, muddatlilik va to'lovlilik shartlari asosida ma'lum bir miqdordagi pulni (yoki tovarni) qarzga berish tushuniladi. Boshqacha qilib aytganda, qarzdar qarzni belgilangan muddat ichida qaytarib berishi va undan tashqari ma'lum summani to'lashi lozim. Bu summa qarzga olingan mablag'lar uchun to'lov bahosi bo'lib, u kredit uchun foiz deb ataladi. Odatda, zamonaviy bank kreditni pul shaklida qarzga beradi.

Tijorat banklarining kreditlari bank faoliyatida asosiy o'rin tutgan operatsiyalardan biridir. O'zbekiston Respublikasi "Bank faoliyati va banklar to'g'risida"gi qonunida bank terminiga tushuntirish berilganda bu tashkilot uchta operatsiyani albatda amalga oshirishi kerakligiga urg'u berilgan bulardan biri kredit berish operatsiyasidir. Jahon bank faoliyatida bank terminiga moliyaviy univermag degan tushuncha berilganiga qaramay kredit operatsiyalari barcha banklar faoliyatida muhim o'rin egallagan. Bir tamondan bank krediti iqtisodiy sub'ektlar uchun zaruriy hollarda vaqtincha yuzaga kelgan moliyaviy qiyinchiliklarni yechishda yordam beruvchi muhim manba hisoblanadi. Ikkinchi tomondan esa banklar olib borayotgan jarayonlari ichida eng ko'p foyda beruvchi jarayondir.

Bank kredit portfeli barcha kreditlar bo'yicha balans hisobvaraqlari summasi (brutto), banklar tomonidan olinadigan ishlab chiqarish korxonalari negizida tashkil etiladigan kompaniyalar aktivlariga banklar tomonidan yo'naltiriladigan barcha mablag'lar, shuningdek uch yildan kam bo'lmagan muddatga berilgan lizing xizmatlari summasi hisoblanadi.

Kredit portfelining to'g'ri tashkil etilishi tijorat banklarining samarali faoliyat yuritishi uchun asos hisoblanadi. Xususan, kredit berish va uni belgilangan muddatda qaytarib olish, u bilan bog'liq xatarlar, ssudalar, muddati o'tgan yoki uzaytirilgan kreditlar bo'yicha hisob-kitob operatsiyalari, ssudalar bo'yicha zararlarni qoplash, zahira miqdori, banklararo kredit va markazlashtirilgan kreditlar buyicha operatsiyalar shular sirasiga kiradi.

Kredit portfeli bu turli xil risklarga asoslangan muayyan mezonlarga qarab turkumlangan kreditlar miqyosidagi bank talablarining yig'indisidir. Ma'lumki, tijorat banklarida kredit siyosatiga, kredit portfeli va uning sifatiga, undan foydalanish darajasiga katta e'tibor beriladi. Chunki, kredit portfelining to'g'ri tashkil qilinishi banklarning samarali faoliyat yuritayotganligidan dalolat beradi.

1-jadval ma'lumotlariga ko'ra tahlil qilinayotgan davrda davlat ulushi mavjud banklar o'rtasida bank kredit portfeli hajmi eng ko'p Turon bankda 46%, Agrobankda 45%, O'zmilliybankda 34%, Mikroreditbankda 33% va Aloqa bankda 33% ga oshganligini ko'rishimiz mumkin. Davlat ulushi mavjud banklarda o'rtacha bank kredit portfeli o'zgarishi 19% o'sishni tashkil etgan bo'lsa,

O'zagroeksportbankda -79%, Ipoteka bankda -12% va Poytaxt bankda -29%ga kamayish kuzatilgan. Jami bank tizimida esa o'sish 44%ni tashkil etishi davlat ulushi mavjud banklarda kredit portfelining o'sishi boshqa davlat ulushi mavjud bo'lmagan banklarga nisbatan keskin kam ekanligini ko'rishimiz mumkin. Bu o'z navbatida davlat ulushi mavjud bo'lmagan banklarda kredit mablag'larini sotishda bozorda jozibador kredit turlari va mijozlari talabiga mosroq kreditlar taklif etayotganligidan dalolat bermoqda.

1-jadval

Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to'g'risida ma'lumot (1-yanvar holatiga)

№	Bank nomi	Kredit portfel			Kredit portfel o'zgarishi, foizda	Muammoli kreditlar (NPL)			Muammoli kreditlar (NPL) o'zgarishi, foizda
		2022	2023	2024		2022	2023	2024	
1.	O'zmilliybank	74033	89410	99423	34%	3305	2638	3098	-6%
2.	O'zsanotqurilishbank	43148	48076	57124	32%	1630	1359	1283	-21%
3.	Agrobank	37685	43846	54483	45%	1819	1685	2071	14%
4.	Asaka bank	32258	36742	39213	22%	1495	1707	1731	16%
5.	Xalq banki	19596	21666	24549	25%	3857	2584	1855	-52%
6.	Biznesni rivojlantirish banki	17496	20292	21801	25%	749	790	1935	158%
7.	Mikroreditbank	10816	13319	14437	33%	642	635	865	35%
8.	Turon bank	8129	9431	11894	46%	266	242	271	2%
9.	Aloqa bank	7754	9162	10294	33%	514	186	157	-50%
10.	Poytaxt bank	80	74	79	-2%	2	0.7	2	-2%
11.	Ipoteka bank	29046	32658	-	-12%	972	810	-	-17%
12.	O'zagroeksportbank	30	6	-	-79%	17	6.0	-	-64%
Davlat ulushi mavjud banklar		280074	324681	333298	19%	15069	12643	13267	-12%
Jami (bank tizimi bo'yicha)		326386	390049	471406	44%	16974	13992	16621	-2%
Muammoli kreditlarning ulushi, foizda						5.4%	3.9%	4%	-1.4%
Jami (bank tizimi bo'yicha muammoli kreditlarning ulushi, foizda)						5.2%	3.6%	3.5%	-1.7%

Kredit berish bilan uning to'liq bankka o'z vaqtida qaytarilish va bank kredit portfelini sog'lomlashtirish masalasi banklar oldida turgan asosiy vazifalardan biri sanaladi. Tahlil qilinayotgan davr 2022 yil 1 yanvar holatidan 2024 yil 1 yanvar holatiga muammoli kreditlarning (NPL) o'zgarishi ya'ni oshish kuzatilgan banklar Biznesni rivojlantirish bankida 158%, Mikroreditbank 35%, Asaka bankda 16% va Agrobankda 14%ni tashkil etgan bo'lsa, kredit portfeli oshsada muammoli kreditlar hajmi kamaygan banklar Xalq bankida -52%, Aloqa bankda -50% va O'zsanotqurilishbankda -21%ga kamayishi davlat ulushi mavjud banklarda kredit riskini boshqarish, rahbarlarning boshqaruvchanligi va muammoli kreditlarni so'ndirish bilan bog'liq faoliyati turlicha ekanligini anglatadi. Davlat ulushi mavjud banklarda o'rtacha muammoli kreditlarning (NPL) ulushi -12%ni tashkil etsa, jami bank tizimida kamroq bo'lib -2% ni tashkil etadi. Tahlil qilinayotgan davrda davlat ulushi mavjud banklarda muammoli kreditlar hajmi 5,4% dan 4%ga tushgan bo'lsa, jami bank tizimi bo'yicha 5,2% dan 3.5% gacha kamaygan.

Maqola bo'yicha xulosa va takliflar (Conclusions/Заключения).

Umuman olganda kredit riskini samarali boshqarish moliya institutlari va investorlar uchun o'z kapitalini himoya qilish, kreditlash va investitsiya faoliyati barqarorligini ta'minlash uchun muhim ahamiyatga ega. Bu kredit riskini boshqarishning mustahkam amaliyotlarini, jumladan, ehtiyotkor anderrayting standartlarini, kreditlarni sinchkovlik bilan baholash jarayonlarini, portfelni diversifikatsiya qilish, garov masalasi, risklarni monitoring qilish va kamaytirish strategiyalarini o'z ichiga oladi.

Kredit riskining turli determinantlarini tan olish moliya institutlari uchun risklarni boshqarish bo'yicha ishonchli amaliyotlarni joriy etish va potentsial yo'qotishlarni kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega. Kreditlar kredit riskining sabablarini har tomonlama tushunib, ongli ravishda kreditlash to'g'risida qaror qabul qilishlari, kredit portfellarini sog'lomlashtirish va moliyaviy muhitni yanada barqarorlik bilan boshqarishi lozim.

Tijorat banklarida risklarni va kredit portfelni boshqarishni takomillashtirish bo'yicha quyidagilarni taklif etamiz:

- xalqaro bank amaliyotida kredit risklarini baholashning Simulation Scenario, Monte Carlo, Delfi, Stress testing, Historical Simulation usullari, shu bilan birga balli baholash usullarini o'rganib, O'zbekistonga mos keluvchi bu usullarni O'zbekiston bank amaliyotida qo'llanilishini taklif qilamiz. Bu risklarni baholashda hilma-hillik bo'lishi va buning natijasida birining kamchiligi ikkinchi usul yordamida to'ldirilishiga yordam beradi.

- kredit skoring tizimini rivojlantirish lozim, shu bilan birga xususiy kredit byurolarini ko'proq tashkil etilishi, uarda raqobat muxitining tashkil etilishini ta'minlash lozim.

- kredit majburiyatlarini sug'urtalashni takomillashtirish lozim. O'zbekistonda bank va sug'urta tashkilotlari amaliyotida ta'minotni, mulkni sug'urtalash amalga oshirilmoqda, lekin kredit risklarni sug'urta qilish xali yo'lga qo'yilgai yo'q. Kredit risklarni sug'urta qilishni yo'lga qo'yilishini ta'minlash lozim.

- kredit portfeli sifatini yaxshilash uchun kafil moliyaviy holatini doimiy monitoring qilib borish lozim. Kafil bergan yuridik va jismoniy shaxsning moliyaviy holati har doim ham yuqori darajada bo'lavermaydi. Kafil moliyaviy holatining kreditlash davri ichida yomon bo'lishi kredit riskini oshiradi.

References:

- [1] Ruslana, Kozubekova. (2023). Problems of methodological support in the bank risk management. Финансы и кредит, Available from: 10.24891/fc.29.2.398
- [2] Makpal, Zholamanova. (2023). Credit risk management in commercial banks. Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ хабаршысының экономика сериясы, Available from: 10.32523/2789-4320-2023-2-168-175
- [3] Dawane, Sudarshan, Kishanrao. (2023). Risk Management in Public and Private Sector Banks. International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology, Available from: 10.48175/ijarsct-8146
- [4] Лилия, Маратовна, Янгаева., Олеся, Шевкетовна, Сулейманова., Вячеслав, Александрович, Перепёлкин. (2023). Monetary and financial methods of risk management in commercial banks. Available from: 10.37539/230109.2023.67.50.002
- [5] Chenyu, Liu. (2023). Credit Risk Management of Commercial Banks in China. BCP business & management, Available from: 10.54691/bcpbm.v44i.4805
- [6] Guofeng, Piao., Biyan, Xiao. (2022). Risk Management Analysis of Modern Commercial Banks Using Behavioral Finance Theory and Artificial Neural Networks. Wireless Communications and Mobile Computing, Available from: 10.1155/2022/1161784
- [7] Tetiana, Kosova., Serhii, Smerichevskiy., Oksana, V., Yaroshevskaya., Svitlana, Smerichevskaya., O., S., Zamay. (2022). Credit Risk Management: Marketing Segmentation, Modeling, Accounting, Analysis and Audit. Наукові горизонти, Available from: 10.48077/scihor.25(8).2022.106-116
- [8] Mirziyoev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak.// Xalq so'zi. 14.01.2017 y.
- [9] Мамадияров Зокир Тоштемирович. Тижорат банкларида масофавий банк хизматларини ривожлантиришдаги муаммолар // Экономика и финансы (Узбекистан). 2019. №3. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/tizhorat-banklarida-masofaviy-bank-hizmatlarini-rivozhlantirishdagi-muammolar> (дата обращения: 10.02.2024).
- [10] Mamadiyarov, Z. (2020). Тижорат банкларида муаммолари кредитларнинг вужудга келиш сабаблари ва уларни камайитириш йўллари. Архив научных исследований, (26)...